
Danilo Pokorn
Goslar Blaž Demšar

(Prispevek za zgodovino slovenskega glasbilarstva)

Prispevek je posvečen Blažu Demšarju (1903–1981), najboljšemu slovenskemu goslarju. Goslarstvo je kot prvi na Slovenskem povzdignil na raven umetniškega oblikovanja in s svojimi instrumenti dosegel priznanje tudi v tujini.

The article is dedicated to Blaž Demšar (1903–1981), the best Slovene violin maker. He was the first in Slovenia who elevated violin making to the level of artistry and also achieved international recognition with his instruments.

Glasba, najčarobnejša vseh umetnosti, živi v svetu zvoka, zvok pa proizvajajo glasbeni instrumenti. Zato je pomen, ki ga ima glasbilarstvo za glasbeno poustvarjalnost in tudi za glasbeno ustvarjanje sámo, nesporen in velik. Pomembna veja glasbilarstva je goslarstvo, kakor imenujemo izdelovanje, popravljanje in restavriranje godalnih instrumentov in brenkal (ital. *liuteria*, franc. *lutherie*, nem. *Geigenbau*, angl. *violin making*). Vrh je ta dejavnost dosegla v dobi baroka v Italiji, predvsem z instrumenti cremonskih mojstrov iz rodbin Amati, Stradivari, Guarneri in Bergonzi – najslavnejša med njimi sta Antonio Stradivari (1644–1737) in Giuseppe Guarneri del Gesù (1698–1744), toda odlični goslarji so takrat delovali tudi drugod v Italiji, med njimi Giovanni Maggini v Brescii, člani rodbine Grancino v Milanu, člani rodbine Gagliano v Neaplju, Domenico Montagnana, znan zlasti po svojih violončelih, v Benetkah, člani rodbine Guadagnini v Piacenzi, Milanu in Torinu. Od goslarjev zunaj italijanskih meja sta na najbolj reprezentativnem mestu Tirolec Jakob Stainer (ok. 1617–1683) in Nicolas Lupot (1758–1824), član goslarske rodbine iz Mirecourta, včasih imenovan »francoski Stradivari«. Seveda so to samo nekatera od znamenitih goslarskih imen. Spomina vrednih graditeljev godalnih instrumentov je veliko, *Dictionnaire Universel des Luthiers*, katerega prvi zvezek je izšel leta 1979 v Bruslju, jih navaja okrog osemnajst tisoč.

Goslarstvo je plemenita obrt, občutljiva in zahtevna, neredko dedna v rodbini. Lahko postane pravo umetniško delo, če v goslarju žari iskra, ki iz obrtnika naredi umetnika, lahko pa tudi preide v industrijsko serijsko proizvodnjo in mehanizacijo

dela. Goslarjeva naloga je, da izdelava instrument, ki je lep kot predmet in ima, kar je seveda bistveno, lep, nežen, vendar poln in dovolj prodoren ton. Kaj odloča o tonu instrumenta in njegovi kvaliteti, je vprašanje, ki nanj vse do danes ni povsem jasnega in zanesljivega odgovora, čeprav je na splošno mogoče reči, da je odvisen od kakovosti materiala, to je lesa, od kakovosti konstrukcije in kakovosti izdelave. Kako pomembne so pri tem podrobnosti, je razvidno iz tega, da npr. premik duše violine (to je drobna paličica iz smrekovega lesa, ki pod desno nožico kobilice spaja pokrov violine z njenim dnom in nanj prenaša tresljaje) samo za desetinko milimetra stran od idealnega mesta instrumentu opazno spremeni ton.¹ Razen tega so godala predmeti, ki živijo svoje lastno, za nas še vedno tudi nekoliko skrivnostno življenje. Živijo desetletja in stoletja, njihov ton z leti zori in dozori ter postane, če je bil že spočetka dober, s časom praviloma še boljši. Toda zgodi se lahko tudi nasprotno. Stari italijanski instrumenti so prav zaradi svojega tona, gotovo pa tudi zaradi zvencevih imen mojstrov, ki so jih naredili, zelo iskani in dosegajo izredno visoke cene.

Goslarstvo na Slovenskem še ni raziskano v celoti, poznamo ga v drobcih. Najstarejši instrumenti, mnogi pa tudi še pozneje vse do našega časa, so bili prineseni k nam iz tujine. Domače goslarstvo je raslo iz potreb glasbenega življenja, spodbude mu je dajalo muziciranje na cerkvenih korih, v plemiških salonih, meščanskih hišah, filharmoničnih združenjih, seveda tudi glasbeno šolstvo. Prvi znani goslar v Ljubljani je deloval konec 17. stoletja,² se pravi v času, ko je v patricijih kranjske prestolnice dozorevala zamisel o *Academii Philharmonicorum Labacensium*. Njegovega imena ne vemo, vemo le, da je delal in popravljaval lutnje. Prvi imenom znani slovenski goslarji so iz druge polovice 18. stoletja in Italiji najbližjega dela Slovenije. To so Gabrijel Lukas, v Italiji izučeni Idriječani, ki je deloval v osemdesetih letih 18. stoletja in se vzoroval po cremonskem mojstru Nicolu Amatiju, Matija Lukežič, prav tako Idriječan, verjetno Lukasov učenec, in Anton Pelicon, ta je bil doma iz kraja Gabrje pri Sovodnjah, delavnico pa je imel v Gorici; njegovo delo so nadaljevali štirje sinovi. Že v 19. stoletje sodita tržaška mojstra Ivan Dolenc in njegov sin Josip Dolenc. V tristo letih se je v raznih slovenskih krajih zvrstilo več deset goslarjev.³ Med letoma 1932 in 1941 je pri Državni tehnični srednji šoli v Ljubljani delovala Banovinska šola za glasbila, ustanovili so jo, da bi izobraževala mlade goslarje in zavrla izvoz resonančnega lesa iz slovenskih gozdov v goslarske delavnice na Češkem in Saškem. Godalne instrumente, v glavnem violine, so izdelovali tudi nekateri glasbeniki sami, tako Avgust Ivančič, violist v orkestru ljubljanske Opere, Ivan Karel Sancin, nekdanji druga violina znanega Zikovega godalnega kvarteta, pedagog in skladatelj, ki se je med glasbenim študijem v Gradcu učil tudi goslarstva in – rojen v Trstu – svoje instrumente signiral kot *Joannes Karolus Tergestinus*,⁴ prof. Maksimilijan Skalar, on je izdelal več kot dvesto violin,⁵ violinist in doktor medicine Vladimir Škerlak, v zadnjem času tudi violinist Miroslav

¹ R. Klopčič, *Violina*, Ljubljana 1996, str. 11.

² D. Koter, *Pojav in razvoj delavnic glasbil ob glasbenem šolstvu na Slovenskem*, disertacija, 1998, str. 171 (tipkopis v knjižnici Akademije za glasbo v Ljubljani).

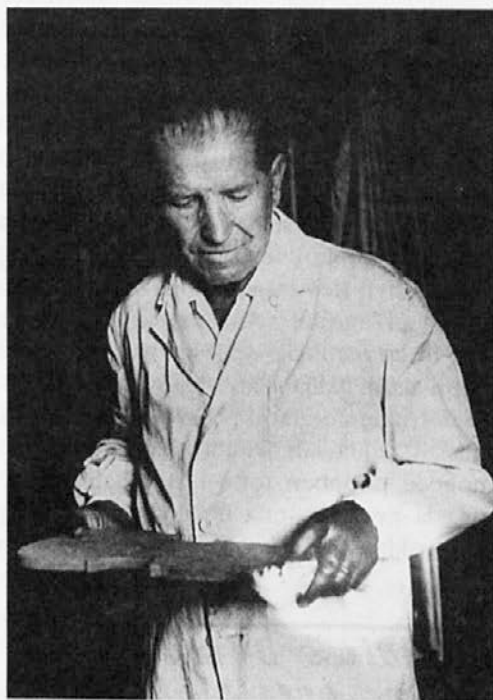
³ Več o njih članek *Gradenje umjetničkih muzičkih instrumenata*, *Leksikon jugoslavenske muzike* 1, Zagreb 1984, str. 286.

⁴ Ivan Karel Sancin je uvedel v goslarsko delo Jožefa Kantušerja (brata skladatelja Božidarja Kantušerja), ki danes deluje Mittenwaldu kot visoko cenjen nemški goslarski mojster Josef Kantuscher. Njegovi instrumenti so iskani in dragi.

⁵ Rekonstruirano goslarsko delavnico Maksimilijana Skalarja hrani v svoji zbirki glasbil Pokrajinski muzej na Ptuju.

Kalaš. Omeniti je treba še dva moža, ki sta se, vsak na svoj način, dotaknila goslarskega dela, čeprav nista niti glasbenika niti goslarja. To sta znameniti fizik slovenskega rodu Jožef Stefan in umetniški oblikovalec mednarodne veljave Oskar Kogoj. Jožef Stefan je na mednarodni glasbeni razstavi leta 1892 na Dunaju dal pokazati violino, ki jo je izdelal. Verjetno ga je kot znanstvenika, ki je raziskoval tudi na področju akustike, zanimala problematika violinskega tona.⁶ Oskar Kogoj je v sodelovanju z goslarjem Vilimom Demšarjem prispeval gradnji violin nekaj oblikovnih novosti, ki so deloma zgolj estetske narave, a deloma vplivajo tudi na kakovost tona.

Najpomembnejši slovenski goslar doslej je Blaž Demšar. S svojim delom ni le prispeval k razvoju godalne igre pri nas, ampak je kot prvi na Slovenskem povzdignil goslarstvo na raven umetniškega oblikovanja in s svojimi instrumenti dosegel priznanje tudi v mednarodnem svetu. Po izobrazbi je bil mizar, kot goslar pa samouk, ki je poznal dosegljivo strokovno literaturo, tudi sam, kot kažejo ohranjeni zapiski, veliko in izvirno razmišljal o raznih vprašanih gradnje godal in z izredno vztrajnostjo iskal najboljše rešitve. Poznavalci pri njegovih instrumentih cenijo skrbno izbran les, lep in kakovosten lak, nasploh zelo skrbno izdelavo, lep, topel in na vseh štirih strunah izenačen ton, tudi pravilno in moderni violinski tehniki ustrezno menzuro.⁷ Seveda pa so njegovi instrumenti razmeroma mladi, še v razvoju in končno oceno o njih bo dal čas. Opus, ki ga je v dobrega pol stoletja ustvaril Blaž Demšar, je zelo velik, kajti

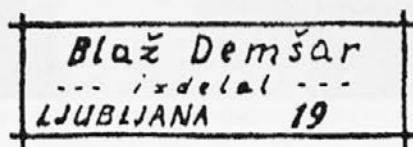
⁶ Kot raziskovalec na področju akustike je Jožef Stefan tudi določil hitrost zvoka v plinih in trdnih telesih. Leta 1885 je na Dunaju predsedoval mednarodni konferenci za komorni ton (435 nihajev v sekundi), ki se je nato splošno uveljavil. SBL III, 1960–71, str. 455.

⁷ Pismo I. K. Sancina Blažu Demšarju oktobra 1943, v arhivu rodbine Demšar. Vpogled v gradivo tega arhiva mi je ljubeznivo omogočil prof. Vilim Demšar, za kar se mu lepo zahvaljujem.

obsega okrog šeststo instrumentov, ne vštveši pri tem približno sto petdeset poskusnih, s katerimi ni bil zadovoljen in jih je sam uničil, ter številna popravila.⁸ Nekdanji študenti glasbe v Ljubljani se mojstra spominjajo kot blagega človeka, ki je imel očetovsko razumevanje z njimi, kadar so s svojimi instrumenti prišli k njemu po pomoč.

Blaž Demšar je bil sodobnik treh odličnih slovenskih violinistov in zaslužnih pedagogov – Karla Rupla, Leona Pfeiferja in Alberta Dermelja. Rodil se je 3. februarja leta 1903 v Selcih nad Škofjo Loko. Ker je bil njegov oče sodar in škafar, je že zgodaj prišel v stik z lesom in spoznal njegove lastnosti. Mizarstva se je izučil v Škofji Loki, nato je iz domačega kraja odšel za zaslužkom, najprej na Jesenice, zatem v Ljubljano, na otok Rab, v Split, v Dubrovnik, naposled se je leta 1926 ustalil v Sarajevu. Tu je začel z izdelovanjem violin. Na to njegovo odločitev so deloma vplivali gmotni razlogi, kot mizar ni imel dovolj dela. Toda bili so še tudi drugačni razlogi. Že v otroških letih je njegovo zanimanje pritegnila učiteljeva violina, čarobna lesena škatlica, na kateri so bile pripete vrvice, ki so pele ... Kot mizarški vajenec v Škofji Loki pa je popravil violino, ki so jo v mojstrovo delavnico prinesle tamkajšnje uršulinke, in bil za svoje delo pohvaljen, kajti instrument je po popravilu zazvenel drugače in lepše kot prej. A blizu mu je bila tudi glasba sama. Naučil se je igrati na violino, imel je svoj jazz ansambel, nekaj let je celo dirigiral moškemu zboru Slovenskega delavsko-kulturnega društva Ivan Cankar v Sarajevu. Korak v goslarstvo pa seveda ni bil lahek. Treba se je bilo učiti in veliko poskušati, večkrat tudi brez uspeha, material je kupoval z denarjem, ki ga je bilo težko prihraniti, kot goslar je bil še neznan. Vendar je vztrajal. Po lastnih zapiskih je že v prvih treh letih izdelal šestdeset violin.

Leta 1938 se je Blaž Demšar vrnil v Slovenijo in se naselil v Ljubljani. Sprva je kot umetni mizar obnavljal kose starinskega pohištva svojemu bratu, trgovcu z antikvitetami, potem pa se je povsem posvetil goslarskemu delu in v svojem majhnem podstrešnem stanovanju na Žabjaku odprl delavnico. Delal je največ violine, tudi, vendar znantno manj, viole in violončele, ne pa kontrabasov. Les za svoje instrumente je kot poznavalec izbiral sam, najbolj je cenil smrekov les z Jelovice ter kraški javor. Sam je les tudi sušil in ga pripravljval za obdelavo (les za godala se suši pet let, razžaganega na kose ustreznih mer je nato treba prilagoditi sobni temperaturi in vlagi, sicer instrument lahko počí). Glede oblike in konstrukcije se je na začetku zgledoval pri Stradivariju, pozneje mimogrede tudi pri starih italijanskih mojstrih Amatiju, Bergonziju in Guadagniniju, toda večinoma je instrumente gradil po svojih lastnih modelih, ki so podobni Stradivarijevim, in v petnajstih velikostih.⁹ Neutrudno prizadevanje za kakovosten ton, ki naj bi bil kolikor mogoče podoben tonu starih italijanskih instrumentov, ga je pripeljalo do prepričanja, da kvalitete tona ne določa nobena posamezna sestavina instrumenta, ampak dobro usklajen, harmoničen odnos med njimi. Veliko pozornosti

⁸ Podatek prof. Vilima Demšarja.

⁹ Deset majhnih violončelov za šolsko rabo je izdelal na prošnjo prof. Frana Staniča, ravnatelja glashbene šole v Ljubljani. Stanič je Demšarja visoko cenil.

in truda je posvetil laku. Pripravljaj ga je sam, nekako do leta 1960 na alkoholni, nato na oljni osnovi. Preizkusil je več načinov lakiranja, od politiranja na začetku prek brizganja do nanašanja laka s čopičem. Lak njegovih instrumentov pred letom 1960 in po njem se sicer nekoliko razlikuje, predvsem glede sijaja, a na splošno je mehak, prozoren, zlatorumene ali kostanjeve barve, včasih tudi oranžen ali rdeč.

Prelomna v goslarstvu Blaža Demšarja je bila glasbena sezona 1961/62. Odlični slovenski violinist Igor Ozim je vse svoje koncerte v njej – v Jugoslaviji, na Švedskem, v Sovjetski zvezi, Angliji in Nemčiji – igral z njegovo violino, čeprav je takrat imel tudi violino Francesca Pressende, vodilnega italijanskega goslarja v 19. stoletju. Kot je povedal Igor Ozim, je instrument povsod žel neverjetne uspehe pri občinstvu in poznavalcih. To je spodbudilo zanimanje za Demšarjevo delo in njegovim instrumentom utrla pot tudi v svet. Država mu je priznala status umetnika. Znana angleška goslarska revija *The Strad* je v februarški številki leta 1968 objavila članek o njegovi leta 1958 narejeni violi, ki jo je kupil prvi violist simfoničnega orkestra v Bournemouthu.¹⁰ Članek je ilustriran s štirimi fotografijami viole, opis instrumenta pa je hkrati tudi odlična ocena Demšarjevega goslarstva. Tu odlomek v slovenskem prevodu:

«Pokrov viole je iz dobro dozorele smreke z ozkimi letnicami, dno iz enega kosa lepo valovite javorovine. Značilnost drzno izrezljanega polža je nenavaden roglast vrh. Lak je svetlo rumeno-oranžen in zelo prozoren. Vložki so kar se da natančno vdeleni, ff odprtine čedno izrezane in položene precej nizko v ploskev. Splošni vtis in umetniška raven se ugodno primerjata z najboljšimi sodobnimi mojstri. Soglašamo s sedanjim lastnikom te viole, gospodom Cedricom Morganom, solistom in prvim violistom v Bournemouth Symphony Orchestra, da je ton topel, izenačen v vseh registrih in da dobro nosi.»¹¹

To visoko oceno sta v mednarodnem svetu nekaj let pozneje potrdili še priznanji na tekmovanjih glasbenih instrumentov v Poznanju in Liègeu.

Blaž Demšar se je kljub skromnosti zavedal vrednosti svojega dela in bil nanj ponosen. V pismu sestri je zapisal: «Jaz nisem mogel nič spraviti skupaj, niti poštenega stanovanja nimamo, pa sem vedno delal ... Ostala mi je edino zavest, da sem vseeno nekaj napravil v življenju, kar bo tudi mene preživelo in še marsikakšen človeški rod.» Na instrumente, ki jih je ustvaril, igrajo pri nas in v svetu. Omenjajo ga domače in tuje enciklopedije (slednje včasih z oznako «luthier serbe», kar spričo poznavanja zemljepisa v Zahodni Evropi, kot ga, žal, srečujemo še danes, ni presenetljivo).

Blaž Demšar je umrl 14. decembra 1981. Njegovo delo nadaljuje najstarejši njegovih treh sinov – vsi trije so akademski glasbeniki godalci – Vilim Demšar, profesor violine in mojster goslar.

Summary

Violin Maker Blaž Demšar

A Contribution for the History of Making Musical Instruments in Slovenia

The article is dedicated to Blaž Demšar (1903-1981), the best Slovene violin maker. He was the first in Slovenia who elevated violin making to the level of artistry and also achieved international

¹⁰ Pristaniško mesto na južni obali Anglije.

¹¹ *The Strad*, A Monthly Journal for Professionals and Amateurs of all Stringed Instruments Played with the Bow, London, Vol. LXXVIII, No. 934, str. 374–375, 395.

recognition with his instruments. His opus contains approximately six hundred instruments, mostly violins, but also some violas and cellos. One hundred and fifty experimental instruments, which he had destroyed himself, and numerous instrument repairs are not contained in this number. Characteristical for his work are carefully chosen wood, exact execution, beautiful transparent varnish the color of yellow gold or chestnut, sometimes also orange or red, and a beautiful, warm tone equalized on all four strings. Demšar made his instruments mainly after his own models which were similar to those by Stradivari, and in fifteen different sizes. In the 1961/62 concert season excellent Slovene violinist Igor Ozim performed all of his concerts in Yugoslavia, Sweden, the Soviet Union, in Great Britain and in Germany using one of Demšar's violins; the instrument was extremely well-received by the audiences and experts alike. This led to a heightened interest in Demšar's work and enabled his instruments to achieve international recognition. The *Strad*, an excellent British violin magazine, carried an article on one of Demšar's violas in 1968. The excellent grade the instrument had received in the magazine had been confirmed by two instrument competition awards in Poznań and Liège a few years later. Vilim Demšar, Blaž Demšar's son, carries on his father's work.